

G. T. Witte, *Een verre vijand komt naderbij. De diplomatieke betrekkingen van Nederland met de Sovjetunie, 1942-1953* (Dissertatie Leiden 1990; Kampen: Dissertatie-uitgeverij Mondiss, 1990, 260 blz., f35,-, ISBN 90 5337 005 6).

Lange tijd golden de vier delen van Jacobus Scheltema's *Rusland en de Nederlanden beschouwd in derzelver wederkerige betrekkingen* uit 1817-1819 als vrijwel de enige uitvoerige studie over dit onderwerp. Daarin is vooral in het afgelopen decennium verandering gekomen door een niet onaanzienlijke reeks publikaties. Naast een groot aantal detailstudies verschenen er ook werken die ons een beter overzicht verschaffen van een bepaalde periode. Veel nieuwe gegevens over de jaren voor 1914 werden door Josien Driessen geleverd in de catalogus voor de tentoonstelling *Russen en Nederlanders* in het Amsterdamse Rijksmuseum in 1989. Het daarop volgende tijdvak tot 1942 was in 1985 reeds behandeld door Ben Knapen in zijn dissertatie *De lange weg naar Moskou*. Toby Witte vervolgde in 1990 de reeks met een studie over de periode 1942-1953. De titel van beide laatste boeken is een beetje misleidend. Uit Knapens proefschrift blijkt niet dat de Nederlanders in de jaren waarin de diplomatieke relaties tussen beide landen verbroken waren (1918-1942) voortdurend op weg waren naar Moskou. Integendeel, ons land is uitsluitend door externe ontwikkelingen (de oorlog met Duitsland) tot de erkenning van de Sovjetunie gedwongen. Uit Wittes onderzoek blijkt evenmin dat dit verre land ons tussen 1942 en 1953 naderbij is gekomen. Eerder is het zo dat Nederland er veel toe heeft bijgedragen (door het definitief verlaten van de neutraliteitspolitiek en het toetreden tot de NAVO) om deze vijand op een zo groot mogelijke afstand te houden. De relaties tussen beide staten waren mede daarom allesbehalve hartelijk of intensief. Het koele en minimale karakter van de betrekkingen is niet zonder negatieve weerslag op Wittes boek gebleven. De auteur heeft ons weinig schokkende feiten mee te delen en evenmin komt hij met nieuwe interpretaties die onze visie op het naoorlogs verleden zouden kunnen veranderen. Hij kan daar ook niet veel aan doen. Hoogstens zou men kunnen zeggen dat de door hem gekozen periode te kort is geweest, want pas na Stalins dood in 1953 gaat er wat schuiven in de betrekkingen tussen beide landen. Maar kritiek op de stringente afbakening van een promotieonderwerp is bij de huidige onderzoekspraktijk vrijwel altijd onterecht. Bovendien is Witte er ondanks deze beperkingen in geslaagd om een aardig en redelijk leesbaar boek te schrijven. Hij laat zien dat onze relatie tot de Sovjetunie niet alleen bepaald werd door het traditionele anti-communisme, maar ook door de moeizame pogingen om in een snel veranderende wereld een nieuwe positie te vinden voor Nederland. In het bijzonder de Duitse en de Indonesische kwestie die vrijwel al onze aandacht opeisten, waren hierbij van doorslaggevend belang. Waar mogelijk laat Witte de lezer meegluren achter de schermen van de Nederlandse diplomatie. Opmerkelijk daarbij is dat in deze kring over het algemeen enige distantie werd bewaard tot de eenzijdige opvattingen over de Sovjetunie die in Nederland overheersten tijdens de periode van de Koude Oorlog. Terecht vraagt de auteur aandacht voor de moedige en principiële houding van Nederlandse autoriteiten bij de onderhandelingen met de sovjetoverheid over repatriëring van Nederlanders die in de Sovjetunie en sovjetburgers die in Nederland verbleven. Witte heeft zich gelukkig niet beperkt tot de officiële betrekkingen, maar ook een overzicht gegeven van de veranderingen in de publieke opinie over 'de verre vijand'. Daarnaast heeft hij de ontwikkeling van de economische relaties geschetst en met cijfermateriaal toegelicht. Hij heeft echter nauwelijks plaats ingeruimd voor een beschrijving van de verhouding van de CPN tot de Sovjetunie. De culturele betrekkingen die toen vrijwel uitsluitend een communistisch monopolie waren, zijn daardoor geheel onder tafel gevallen. Dat is wel jammer, want wij hebben zodoende wel een helder, maar geen volledig overzicht van deze merkwaardige jaren gekregen.

M. D. Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, II, De periode van het kabinet-Beel, 3 juli 1946-7augustus 1948* (3 banden, Dissertatie Nijmegen 1989; 's-Gravenhage: SDU, 1989, xxix + 818 blz., xiv + 993 blz., xv + 692 blz., ISBN 90 12 06403 1).

Het boven aangekondigde werk draagt de ondertitel *Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de Rechtsgeleerdheid* en heeft de auteur in november 1989 te Nijmegen gediend tot proefschrift. Hoewel de recensent destijds zitting had in de promotiecommissie en derhalve al enige jaren tijd heeft gehad een bespreking te schrijven, meende hij er goed aan te doen de in de inhoudsopgave in het vooruitzicht gestelde vierde band af te wachten. Nu deze thans (oktober 1992) nog niet is verschenen, lijkt het niet gepast nog langer met een reactie te wachten. Het is toch niet te ontkennen dat in totaal 2303 bladzijden daartoe ruimschoots stof aanbieden. Erkend zij anderzijds dat de beoordelaar bij het lezen sterk het gevoel kreeg zijn Waterloo op recensiegebied te hebben gevonden, hetgeen eveneens vertragend werkte.

Het zal duidelijk zijn dat wat de omvang van deze dissertatie aangaat enige rationalisatie vooraf gewenst is. In de eerste plaats dringt de gedachte zich op dat omvang geen wetenschappelijke categorie vormt. Wie desnoods tienduizend bladzijden vult en daarvoor een uitgever, en wat nog meer is: twee promotores vindt, hij ga zijn gang. In de tweede plaats is ons de ondertitel behulpzaam, die op eerste aanblik overbodig en gezocht lijkt maar vervolgens de uitvlucht aanbiedt dat het een werkstuk op juridisch terrein betreft, waar men blijkbaar lengte noch duur kent. Daarbij mag nog de indruk gewekt zijn dat het kabinet-Beel van hemelhoog belang is geweest — niet geheel terecht, lijkt zo — maar wij behoren toch een werkstuk op de inhoud ervan te beoordelen, ook al heeft dit zijn uiterlijk ietwat tegen.

Dàn valt er ook veel te waarderen en kunnen vragen als: hoe moet die parlementaire geschiedschrijving verder gaan en wat doet een auteur met belangrijkere en langjarigere kabinetten?, achterwege blijven. Dat is niet de zorg van de auteur noch van deze recensent. Ter verheldering dient hier nog vermeld dat deel II in de titel van het werk betekent dat dit een vervolg vormt op het boek van Duynstee en Bosmans over het kabinet Schermerhorn-Drees.

De indeling van Bogaarts' proefschrift laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Na een eerste deel over verkiezingen, formatie en partijpolitieke ontwikkelingen (1-264) volgen onderdelen over de departementen van buitenlandse zaken (265-678), oorlog en marine (679-818), financiën (819-1218), economische zaken (1219-1348), sociale zaken (1349-1502), landbouw, visserij en voedselvoorziening (1503-1611), justitie (1613-1788), binnenlandse zaken (1789-1984), onderwijs, kunsten en wetenschappen (1985-2118) en overzeese gebiedsdelen (2127-2274). Tussen de twee laatste heeft de auteur een beschouwing geplaatst over de grondwetwijziging-1946 (2119-2126). Ons wacht nog een deel met wederopbouw en volkshuishouding, verkeer en waterstaat en wat aangekondigd wordt als Nederlands-Indië (kwestie Indonesië). De beschrijving van sociale zaken en onderwijs, kunsten en wetenschappen is geschied met medewerking van C. M. J. Ruijters. Zowel deze als de auteur zelf komt waardering toe voor de bevattelijke uiteenzettingen. Bogaarts duidt het algemeen karakter van het boek-Beel aan als naslagwerk van beperkte diepgang (xvi) maar laat zien dat dit diepzinnigheid en treffende verheldering niet uitsluit. De bronnen voor zijn werk vormden met name de *Handelingen van de Staten-Generaal*, aangevuld met de notulen van de ministerraad en de onderraden, bronnenuitgaven en literatuur, maar daarnaast is vooreen aantal onderwerpen gericht archiefonderzoek verricht. Geen systematisch archiefonderzoek derhalve evenmin als systematisch personderzoek. Een dergelijke aanpak zou het boek hebben veranderd in een totale beleids- en maatschappijgeschiedenis, zoals de auteur meedeelt (xiii). Deze toch al titanenarbeid van